

XIV аср ўрталарида Чингизхон эгаллаб олган ерлар унинг меросхўрлари кўл остида бўлса ҳам, бу ерлар майда бўлакларга бўлиниб кетиб, уларда тожу тахт, ҳокимият учун ўзаро низолар кучайиб кетган эди. 1348 йилга келиб Шаркий Туркистон ерларида Мўғулистон феодал давлати ташкил топди, унинг хони этиб Чигатой авлодидан Туглук Темур кўтарилди. Туглук Темур дастлабки даврларданок ўз ерларини кенгай-тириш мақсадида Мовароуннахр ерларига бир неча харбий ҳаракатлар уюштирди. Мана шундай ички ўзаро урушлар авж олиб, ижтимоий, иқтисодий, сиёсий инкироз кучайиб борган даврда тарих майдонига мўғул босқинчиларига қарши курашда ном чиқарган буюк соҳибқирон, мохир саркарда Амир Темур кириб келди.

Амир Темур Шахрисабз яқинидаги Хўжа Илгор қишлоғида Барлос бекларидан Мухаммад Тарагай оиласида 1336 йил 8 апрелда дунёга келган. Унинг амакиси Хожи Барлос Кеш шаҳрининг ҳокими эди. Темур ёшлигиданок харбий маҳоратга эга шахс бўлиб, у ўз атрофига барлос уругидан чиққан ёш жангчиларни тўплаган эди. 1360-1361 йилларда Туглук Темур ҳеч қандай қаршиликсиз Мовароуннахр ерларига бостириб кирганида Хожи Барлос Хуросонга қочади. Ватанпарварлик, миллий гурур ва ифтихор ҳиссиёти қучли бўлган ёш Темур эса амакиси ҳокимлик қилиб турган ерларини душман қўлига бермаслик учун Туглук Темур хизматига қиради ва тез орада унинг ишончини оқлаб, Кеш вилояти ерларига ҳокимлик қилиш учун ёрлик олади.

Амир Темурнинг бу иши Мовароуннахрда сиёсий тарқоклик, ўзаро курашлар ва бошбошдоклик ҳукм сурган даврдаги бирдан-бир тўғри йўл эди. Чунки Мовароуннахр амирларининг Туглук Темурга қарши бош кўтариб чиқиши мўғул босқинчиларининг Мовароуннахр ерларини яна бир бор вайрон этишига олиб қелиши муқаррар эди. Туглук Темур 1361 йилда Мовароуннахр ерларини бошқаришни тажрибасиз ўғли Илёсхўжага топширади. Лекин Темур Илёсхўжага хизмат қилишдан бош тортиб, ўша вақтда Балх ҳокими бўлиб турган Амир Козогоннинг набираси Амир Хусайн билан иттифок тузади. Темур ўз ҳокимиятини мустаҳкамлаш мақсадида мўғулларга қарши кураш бошлайди. Маҳаллий ҳокимият учун бўлган жангларнинг бирида, аниқроғи Сейистонда туркманларга қарши бўлган жангларда ўнг қўли ва ўнг оёғидан яраланиб бир умрга оксок бўлиб қолади.

1363 йилда Туглук Темурнинг вафоти Мовароуннахр учун бўлган курашларни қучайтириб юборади. Лекин мўғул босқинчилари осонликча Мовароуннахр ерларини бермасликлари маълум эди. Шу муносабат билан Амир Темур ва Туглук Темур вафотидан сўнг Мовароуннахрдан ҳайдалган Амир Хусайннинг бирлашган қўшинлари 1365 йилда Илёсхўжа қўшинларига қарши иттифокликда кураш бошлайдилар. Тошкент ва Чиноз оралиғида бўлган машҳур «лой жанги» иттифокчилар ўртасидаги қелишмовчилик тўғрисида мағлубият билан тугайди. Ушбу воқеалардан сўнг Амир Хусайн ва Амир Темур ўртасида дастлабки ихтилоф бошланади. «Лой жанги»да галабага эришган Илёсхўжа учун Мовароуннахрга қенг йўл очилган эди.

У қатта қўшинлар билан Самарқандга юриш бошлайди. Бу пайтда Самарқанддаги Мавлонзода ва Абу Бакр Қалавий бошлиқ сарбадорлар Илёсхўжага қарши чиқадилар.

Махаллий аҳолининг ватанпарварлик намуналарини кўрсатиб каршилиқ килганликлари туфайли Самаркандни бир оз камал килиб турган мўгул кўшинлари Мовароуннахрни бутунлай тарқ этишга мажбур бўладилар.

Мовароуннахрда мўгуллар устидан қозонилган ғалаба ҳақида хабар эшитгач, Амир Темур ва Амир Хусайн Мовароуннахрга йўл олиб Самарканд яқинидаги Қонигил деган жойда сарбадорларнинг раҳбарлари билан учрашадилар. Бу учрашувда ўзаро ке-лишмовчилик келиб чиқиб, сарбадорларнинг раҳбарлари хийла йўли билан ўлдирилади. Мовароуннахрда Самарканд тахтини Амир Хусайн эгаллаб, унинг ҳукмронлиги тикланади. Шу вақтдан бошлаб Амир Хусайн ва Амир Темур ўртасидаги муносабатлар янада кескинлашиб кетади.

Бу вақтга келиб бутун Мовароуннахр ерларида ўзаро урушлардан сўнг ижтимоий-иқтисодий аҳвол оғирлашиб кетган эди. Мана шундай бир вақтда, мамлакатда ўзаро урушларга барҳам берадиган марказлашган давлат тизимини барпо этиш ниҳоятда зарур эди. Буни биринчи бўлиб англаган Амир Темур Амир Хусайнга қарши зимдан кураш олиб бориб 1370 йилда Мовароуннахр тахтини эгаллашга муваффақ бўлади.

Ватан ҳақида қайгуриш, Ватан мустақиллигини тиклаш ҳақидаги фикрлар шу йил-лар юзага чиқиб, Амир Темур Балх шаҳрида қақирилган қурултойда Мовароуннахрнинг амири деб эълон қилинади. Темур ўз тасарруфида марказлашган давлатни юзага келтириш мақсадида Қеш шаҳридан Самаркандга кўчиб ўтиб, уни Мовароуннахрнинг пойтахтига айлантиради. Соҳибқирон аниқ мулоҳазалари билан халқни зулмдан озод қилиш ва узок йиллик бошбошдоклик ҳукмрон бўлган ерда мар-казлашган давлат тузиш мушкуллигини сезганлиги сабабли дастлаб мамлакатни ташқи хавфдан саклаш мақсадида асосини барқос уруғлари ташқил этган енгилмас ва жанговор миллий кўшин тузади, уларга қатта имтиёзлар беради.

Темур давлат бошқарувида, ички ва ташқи сиёсатда асосан ўз кўшинларига суянганлиги сабабли ҳарбий ислохотга, яъни кўшин бошлиқларини танлаш, лашқар қисмлар, уларнинг жойлашиши, аскарларнинг қуролланиши ва ҳарбий интизом масалаларига кенг эътибор берган. У кўшинларини ўнлик, юзлик, минглик қаби асқарий бирикмаларга бўлган. Унинг учун ҳар бир асқар жанг қилиш услубларини яхши би-лиши фарз ҳисоблаган. Амир Темур лашқарларга ҳам қатта эътибор бериб, улар ни-зомни қатъий бажариши, жангда аёвсиз ва довурак бўлиши, душманга юмшок муо-малали ва адолатли бўлиши лозим деб ҳисобларди. Ибн Арабшоҳнинг ёзишича, Темур асқарлари ичида такводор, саховатли, ҳудожўй қишилар кўп бўлган. Улар бечо-раларга хайру эҳсон кўрсатиш, бошга оғир қунлар тушганда ёрдам қўлини чўзиш, асирларга юмшок муомалада бўлиш ва уларни озод этишга одатланганлар. Амир Темур доим жангда жасорат кўрсатган амирлар ва асқарларга алоҳида эътибор билан қаради. Натижада Соҳибқирон уюшқоклик ҳукм сурган юз минглик кўшинлари ичида интизомни мустаҳкамлаш билан ўз давлатининг пойдевори бўлган кўшин тузишга муваффақ бўлди.

Темур Мовароуннахр тахтини эгаллаган вақтдан бошлаб, ўз давлати чегараларини мумкин қадар кенгайтиришга қиришади. Шу мақсадда у Амударё ва Сирдарё оралигидаги ерларни ўз тасарруфига олади. Хоразмга беш маротаба қириш қилиб, 1388 йилда уни бутунлай бўйсундиради, бу ерда ҳукмронлик қилаётган сўфийлар сулоласини тугатади. Темур ўзининг уч йиллик (1386-1388), беш йиллик (1392-1398), етти йиллик (1399-1405) қиришлари давомида Озарбайжонда жалойирлар, Сабзаворда сарбадорлар давлатини, Хиротда қурдлар давлатини тугатиб, Эрон ва Хуросонни ўз тасарруфига олади. 1394-1395 йилларда Олтин Ўрда хони Тўхтамишга қарши қириш қилиб, унинг кўп

сонли кўшинини маглубиятга учратади ва Олтин Ўрда худудини эгаллайди. Темурнинг бу галабаси Олтин Ўрдага жуда катта зарба бериш билан бирга Темур кўшинларининг Волга дарёси бўйларида бемалол юришларига ҳам кенг йўл очди. Таъкидлаш жоизки, Темурнинг бу галабалари тарих сахнасида улкан ахамият касб этди.

Амир Темур 1398 йилда Хиндистонга килган юришида Дехли шахрини, 1400 йилда Сурияга килган юришида Халаб ва Байрут шаҳарларини, 1401 йилда Дамашк шахрини эгаллайди.

1402 йилда усмонийлар империясининг султони Йилдирим Боязидга карши юришида уни маглубиятга учратди. Бу галаба билан Темур Европанинг усмонийлар асоратига тушишини бир неча ўн йиллар орқага суриб юборди.

Темур 1404 йилда Кичик Осиёдан Самаркандга келади ва Хитойга юриш учун харбий тараддуд кўради. Шубхасиз, Темур бу юриш учун узок йиллар тайёрланиб, жанг учун керакли бўлган маълумотларни йиллар давомида тўплаган эди. 1404 йилда Темур 200 минглик кўшин билан Хитой сафарига отланди. Аммо Темурнинг каттик бетоблиги туфайли унинг кўшинлари 1405 йилнинг январ ойида Хитойга якин бўлган чегара шаҳар Ўтрор шаҳрида тўхтайдилар ва шу ерда 1405 йилнинг 18 феввалида буюк сохибкирон Амир Темур вафот этади.

Амур Темур давлатининг ички ва ташки сиёсати

Темур ўзининг хаёти давомида харбий истеъдоди, мохир саркардалиги, дипломат-лилиги ва етук давлат арбоби бўлганлиги туфайли миллий юксалиш ва инсонпарвар-лик руҳи билан сугорилган улкан марказлашган давлат тузишга муваффақ бўлди. Сохибкирон турк-мўгул анъаналарига амал килган холда ўз давлати худудларини суюргол (улус) тарикасида инъом килиш йўли билан бошқарган. Темур Мовароуннахрдан ташкаридаги ерларини тўрт улусга бўлиб, фарзандларига инъом этди. Бу масаланинг эътиборли томони шундаки, гарчи сохибкирон томонидан бўлиб берилган ерлар ички мустакилликка эга бўлсалар-да, лекин амалда батамом марказий хокимиятга бўйсундилар. Темурнинг ўта даражадаги зукколигини шундан билса бўладики, у улуслар ўртасида ўзаро низолар келиб чикмаслиги учун уларнинг фао-лиятини доимо ўзи назорат килиб туради.

Темур давлатининг энг кўзга кўринган ва муаммоли томони шундаки, сохибкирон кичик бир вилоят доирасида тарбия топган бўлса-да, давлат мафкурасининг бошқарув таянчи кучли хокимият эканлигини тушунди ва давлат, салтанат ишларини юзага чикаришда камчиликка йўл кўймайдиган вазирларни танлашга харакат килди. Амир Темур вазир тўртта сифатга эга бўлиши лозим деб хисоблаган: биринчиси-асллик, тоза насллилик, иккинчиси-акл-фаросатлилик, учинчи сисипоҳу раият ахлидан хабардорлик, тўртинчиси-сабр-чидамлилик ва тинчликсеварлик.

Амир Темур хукмронлик килган давларда давлатнинг марказий маъмурияти бошида девонбеги, аркбеги ва тўрт вазир турган. Вазирлар солиқлар йигиш, мерос ишлари, аскарлар маоши ва уларни озик-овкат билан таъминлаш, сарой харажатлари билан боғлиқ бўлган ишларни бажарганлар.

Бу даврларда ерга эгаликнинг баъзи турлари мавжуд бўлиб, улар суюргол ерлар, вакф ерлар, жамоа ерлари эди. Хусусий ер эгалари тархон унвонини олганлар, дав-латга солиқ тўлашда баъзи имкониятларга эга бўлганлар, вакф ерлар масжид ва мадрасаларга карашли ерлар бўлиб, улар солиқ тўлашдан озод қилганлар. Амир Темур даврида асосий солиқ даромад солиғи-хирож бўлиб, у олинадиган даромаднинг учдан бир қисмига тенг бўлган. Темур тузукларида ёзилишича, қимқи бирон саҳрони обод қилса, ёки ер ости сувларини тортиб оладиган иншоот курса, ё, бирон бог қўқартирса, ёхуд бирон ташландик ерни обод қилса, факат ерни ўзлаштирганининг учинчи йили (биринчи, иккинчи йил умуман тўламаган) қонун доирасида хирож солиғи олинган. Ундан ташқари ушр, мол, сувлок қаби солиқ турлари мавжуд бўлиб, улар йиллар давомида амал қилинган тартиб-қоидаларга биноан тўпланган. Солиқ тўловчи солиқ йиғиш жараёнида солиқни яхши сўзлар билан тўплаши, аҳолини қал-таклаш ҳоллари, занжирбанд этиш ҳоллари келиб чиқмаслигини назорат қилиши шарт эди.

Амир Темур давлатни мустақкамлашда қонун-қоидаларнинг тутган ўрнига қенг эътибор берди. Француз олими Алфонс де Ламартин Амир Темур давлати ҳақида шу-дай деган эди: «Европа на Искандарда, на Атиллада ва на Московия зафарини қучган янги фотих Наполеонда адолатли қонунлар асосига қурилган бундай бошқарувни бу-нёд этган эмас». «Давлат ишларини, — деб ёзган эди Амир Темур, — салтанат қонун-қоидаларига асосланган ҳолда бошқардим. Тўра ва тузукка таяниб салтанатда ўз мартаба ва мақомини мустақкам сақлаб турдим».

Сохибқирон мамлакат ободончилигига ҳам жуда қатта эътибор берди. Дастлаб, Самарқандни пойтахт қилиб олгач, у жуда қатта имтиёзларга эга бўлган шаҳарга ай-ланади. Сохибқирон ҳаракати билан Самарқандда дунёнинг йирик шаҳарларидан қелтирилган бинокорлар, меъморлар томонидан масжидлар, мадрасалар, макбаралар бино этилди. Ҳатто қарибларга озик-овқат берадиган қарибхоналар, йўловчилар қўниб ўтадиган маҳсус жойлар ҳам қурилган. Шаҳар атрофи мустақкам деворлар би-лан ўралиб, Оҳанин, Шайхзода, Чорсу, Қоризгоҳ, Сўзангарон ва Феруза қаби номлар билан дарвозалар қурилади. Темурнинг қароргоҳи сифатида ноёб маъмурий бино Қўқсарой ва Бўстонсаройлар ҳам айнан шу ерда қурилади. Темур ноёб қурилишлардан ташқари Самарқанд атрофида ўзининг ҳешу ақраболарига атаб турли гўзал боғлар қурди. Темур улкан сохибқирон сифатида ўзининг она юрти Қешга қатта диққат-эътибор билан қаради. Ёзма манбалардаги маълумотларига қараганда, Амир Темур Шаҳрисабзда Оксарой, жомеъ масжид, мадрасалар барпо эттиради. Сохибқирондаги улуг саҳоватнинг яна бир томони шунда эдики, у бепоён даштлар билан қамраб олинган Туркистон шаҳрини ҳам ободончилигига қенг эътибор берди. Жумладан, Ҳожа Аҳмад Яссавий макбарасини қуриш билан бу ерда нафакат ободончилик, балки қўчманчи ва ўтрок аҳоли орасидаги муносабатни яхши йўлга қўйиш, уруғлар ўртасида тинчлик сақлаш мақсади ётгани маълум.

Амир Темур даврида янги шаҳарлар, савдо ва ҳунармандчилик қенг ривожланган-лигини айтиб ўтмоқ лозим. Темурнинг саъй-ҳаракатлари билан Бухоро, Шаҳрисабз, Тошкент қаби шаҳарлар савдо ва ҳунармандчилик марказлари сифатида ривожланиб борди. Айниқса, бу даврларда ҳунармандчиликнинг қенг ривожланиши шаҳарларда ҳунармандчилик маҳаллалари, савдо расталари сони ортиб боришида қатта аҳамиятга эга бўлди. Сохибқирон савдо йўллари ривожига, унинг тинчлигига қенг эътибор бериб борди. Шаҳсан ўзининг назорати остида савдо йўллари назорат қилиб борилиши савдо қарвонларининг ҳавфсизлигини таъминлади.

Амир Темур давлатининг мафкураси ижтимоий-иктисодий ҳаётни изга солиб йўналтиришдан ташқари сиёсий ҳаётда ҳам куч кенг йўлга қўйди. Соhibкирон чет давлатлар билан алоқани кенг йўлга қўйди. У давр шарт-шароитларига кўра ташки сиёсатда катъий, фаол ҳаракат қилиб, ўз салтанати доvругини жаҳон миқёсига чиқара олди. Соhibкироннинг Йилдирим Боязид устидан бўлган галабаларидан сўнг Франция, Англия, Генуя ва Византия эркин алоқаларни, савдогарлар ва мол алма-шишни таклиф этган. Шундай қилиб у Европа давлатлари билан яқин қўшничилик қилиш, савдо қарвон йўлларини ривожлантириш нияти борлигини кўрсатиб ўз давлати шухратини Европага тарката олди. Унинг салтанатини доvруги бу мамлакатларга етиб бориши билан Франция, Англия, Генуя, Византия, Испания каби давлатларнинг қироллари соhibкирон билан сиёсий, иқтисодий, савдо алоқалари ўрнатишга интиланганлар. Шу боис улар соhibкирон ҳузурига мунтазам элчилар юбориб турганлар. Темурнинг чет давлатлар билан олиб борган дипломатик алоқаларида унинг ўгли Мироншоҳ кўп ёрдам берган. Амир Темур даврида диний илмлар ва дунёвий фанлар барқарор бўлган. Соhibкирон ўз даврининг фан ва маданияти жонқуяри сифатида шухрат қозонди. Те-ур такводор руҳонийларга чуқур ҳурмат билан қаради. Уларнинг дуоларини олди, доимо камситилган мазҳаб тарафдорларини ўз ҳимоясига олди. Дарвеш, фақир ва мискинларни ўзига яқин тутиб, уларни ранжитмаслик учун барча талабларини ба-жарди.

Ўрта Осиё халқларининг маънавий таракқиётида Темурнинг диний ва дунёвий би-лимларига эътибор бериши катта аҳамиятга эга эди. Соhibкирон доимо илм аҳли ва уламо билан суҳбатда бўлиб, қалби тоза кишиларга талпинган. Темур давридаги илм-фан, меъморчилик, санъат соҳалари ўз даврига нисбатан ўта даражада ривожланиб, юксак маънавий бойлик даражасига кўтарилди. Шу даврнинг нодир қўлёзмалари та-рихнинг мўжизасига айланиб қолди.

Дин жаҳмиётда мафқуранинг устунларидан бири бўлганлиги сабабли соhibкирон динга кенг эътибор берди. У нафақат аскарларини, балки барча фуқароларини му-сулмончилик руҳида тарбиялашга ҳаракат қилган. Унинг доимо амал қилиб келган «Куч адолатдадир» деган сўзлари унинг давлатни бошқаришдаги юксак қобилиятидан далолат беради.

Машҳур муаррихлардан бири Низомиддин Шомий ўзининг «Зафарнома» асарида шундай ёзади: «... унинг адолатию сиёсати ўрнатилган қунларда Мовароуннахрнинг энг чекка жойларидагина эмас, балки Хўтан чегарасидан Дехли ва Канбойит атрофига, Бобил Абвобдан то Миср ва Рум ҳудудига бўлган ерлардан савдогарлар у ер-да турсин, болалару, бева хотинлар ҳам ипакли матолар, олтин-қумуш ва энг зарур тижорат моллари келтирадидилар ва олиб кетардидилар. Ҳеч бир қимса уларнинг бир дониға ҳам қўз олайтира олмайди ва бир дирҳамиға ҳам зиён етказмайди. Бу чексиз неъмат ва поёнсиз марҳаматлар Амир соhibкироннинг сиёсати ва адолати натижасидандир».

Бу ўринда шуни таъкидлаш жоизки, Темурнинг ҳаёти катта жангнома, у кўплаб мамлакатларни ўз тасарруфига олди. Лекин бу ердаги асосий масала-Темур шахсининг устунлигини ва идора қилиш қудратининг сирларини, мохир сарқарда ва тинч-лик пос-бони, фуқаро фаровонлиги раҳнамоси сифатидаги шахс эканлиги, унинг юк-сак меъморий иншоотлар қуришдаги ўрнини изоҳлаш, унинг ечимини топишдир.

«Темур тузуқлари» — адолатли ҳамда қучли давлат барпо этишдаги муҳим

конун-қоидалар сифатида

Амир Темур ва темурийлар даврида ёзилган тарихий асарлар анчагина бўлиб, улар орасида «Темур тузуклари» буюк жаҳонгир ҳаётига ва фаолиятига бағишланган асарлар ичида шубҳасиз алоҳида аҳамият касб этади. «Темур тузуклари» жаҳоннинг машҳур кутубхоналаридан жой олган қимматли асардир.

«Темур тузуклари» икки қисм, 56 та банддан иборат тарихий ва ҳуқуқий асар бўлиб, унда соҳибқироннинг давлат тузилиш ва мамлакатларни бошқариш ҳусусидаги нуқтаи назари баён қилинади. Бу асардан кўплаб шарҳ ҳукмдорлари ўзларининг фаолиятлари давомида фойдаланганлар ва унга юқори баҳо берганлар. Жумладан, Шох Жаҳон (1628-1657), Кўкон хони Муҳаммад Алихон (1821-1842), Бухоро амири Абдуллаҳадхон (1885-1910) «Тузукот» дан парчалар кўчиртириб, улардан ўз фаолиятларида фойдаланганлар.

«Тузуклар»нинг биринчи қисмида Амир Темурнинг етти ёшидан то вафотида қадар (1342-1405 йил 18 феврал) кечган ҳаёти ва ижтимоий-сиёсий фаолияти, унинг Мовароуннаҳрда марказий ҳокимиятни қўлга киритиши, ижтимоий тарқокликка барҳам бериши ва марказлашган давлат тузиши, қўшни юрт ва мамлакатларни, масалан Эрон ва Афғонистонни ўз тасарруфига киритиши, Олтин Ўрда хони Тўхтамишхон устихон, ниҳоят, буюк жаҳонгирнинг Озарбайжон, Туркия ва Хиндистонга қилган ҳарбий юришлари ихчам тарзда баён этилган.

Иккинчи қисми Соҳибқироннинг номидан айтилган ва унинг тоғу тахт ворисларига аталган ўзига хос васият ва панду насиҳатларидан иборатдир. Унда давлатни идора қилишда қимларга таяниш, тоғу-тахт эгаларининг бурчи ва вазифалари, вазир ва қўшин бошлиқларининг бурч ва вазифалари, амирлар ва бошқа мансабдорларнинг тоғу тахт олдида қўрсатган алоҳида хизматларини тақдирлаш тартиби ва ҳоказолар ҳусусида гап боради.

Амир Темур ўз олдида улуг давлатнинг ички сиёсати ва ишчан давлат тизимини қадимий тажрибалардан ижодий фойдаланган ҳолда тузиш, ҳарбий сиёсатни замон талаби асосида тобора такомиллаштириб, мўғул истилоси асоратларини тезроқ бар-тараф этиб, хўжалиқни оёққа турғизиш, савдо-сотик, хунармандчиликни бир меъёрга тушириш ва ривожлантириш, аҳоли манфаатларини ҳимоя қилиш, ислом динига ри-вож бериш, илм-фан, маданият, меъморчиликни тубдан ривожлантириш, ободонлаштириш ишларини кенг қўламда жадаллаштириш каби долзарб вазифаларни қўйган эди. Унинг бундай саъй-ҳаракатлари катта қуч-гайрат, маблағ, билим ва оқилона тадбирларни талаб этар эди. Темур етук сиёсатдон ва моҳир давлат арбоби бўлиб, у ўзидан аввал ўтган ҳукмдорлардан фарқли равишда, давлат ва мамлакатни бошқаришда бир ёки икки табаққа эмас, балки аҳолининг барча табақаларига суянган.